

Vybrané sankční instituty v závazkovém právu podle NOZ aneb nový smrtící proud v Bermudském trojúhelníku?

DANA ONDREJOVÁ

Právnická fakulta Masarykovy univerzity, katedra obchodního práva,
Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek se zabývá vybranými sankčními instituty v oblasti závazkového práva podle nového občanského zákoníku, zejména smluvní pokutou, úrokem z prodlení, závdavkem, odstupným, ale i jejich vzájemnými vztahy.

Key words in original language

smlouva, sankce, nový občanský zákoník

Abstract

The contribution deals with the selected vindicatory institutes in the contractual law according to the new civil codes especially with the contractual penalty, interest of default, advance, payoff and their relationship.

Key words

contract, sanction, new civil codex

1. Úvodem

Tento příspěvek se zaměřuje na vybrané sankční instituty v závazkovém právu upravené v novém občanském zákoníku.¹ Původně bylo záměrem přinést komplexnější pohled na sankční instituty v závazkovém právu v novém občanském zákoníku, zvolila jsem však jako první z institutů závdavek a ukázalo se, že přináší z mého pohledu více nejasností než se na první pohled zdálo, takže nakonec ustoupily ostatní instituty do pozadí – nicméně i tak se budu ve svém příspěvku věnovat novému pojetí smluvní pokuty a obecné úpravě úroků.

Pozornost bude věnována pouze vybraným sankčním institutům, a to jak zcela novým (závdavek), tak stávajícím (smluvní pokuta, úroky z prodlení) z pohledu budoucích změn (příspěvek se tedy nebude zabývat těmi instituty, které zůstávají bez změny, např. odstupným). Cílem tohoto příspěvku není rozbor stávající či budoucí právní úpravy ve smyslu celistvosti, ale poukázat na některé problémové otázky.

¹ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Vrcholy onoho pomyslného Bermudského trojúhelníku bude tvořit současná právní úprava obsažená v občanském zákoníku, obchodním zákoníku a právní úprava budoucí obsažená v novém občanském zákoníku. Zejména některé změny oproti stávající právní úpravě a zavedené novinky vytváří nové „proudy“ v Bermudském trojúhelníku, které mohou přispět k velké právní nejistotě.

2. Vybrané sankční instituty v závazkovém právu

2.1 Závdavek

Závdavek představuje zcela nový právní institut, který je upraven v ustanovení § 1808 a 1809 NOZ.

Zvolený pojem „závdavek“ hodnotím spíše záporně, neboť působí archaicky a pro běžné občany (ale bohužel i většinu právníků) na první pohled „neprůsvitně“ a nemá v novodobé právní úpravě tradici. Jako vhodnější by byl pojem odpovídající současným terminologickým trendům, zejména s ohledem na neprávnickou část populace. Nabízí se spíše pojem „jistota pro uzavření smlouvy“ (to by však bylo zaměnitelné s již existujícím institutem „jistota“ – srov. ustanovení § 2012 a násl. NOZ).

Encyklopedicky² je pojem závdavek definován jako „drobný dar či symbolická splátka, které si ve starých dobách (zejména ve starověkém Řecku a Římě) vzájemně dávali kontrahenti na znamení dohody při ujednání smlouvy. Dělo se tak kupříkladu při uzavření smlouvy tržové. Závdavek mohl v případném soudním sporu sloužit jako důkaz o uzavření smlouvy.“

Závdavek je systematicky řazen v novém občanském zákoníku v jeho části čtvrté (relativní majetková práva), hlavě I (všeobecná ustanovení o závazcích), dílu 3 nazvaném „obsah závazků“. Už toto systematické zařazení institutu závdavku do tohoto dílu namísto pro mě vhodnější oblasti zajištění, případně utvrzení závazků, je prvním nelogickým místem, kterým však vše (z mého pohledu) teprve začíná...

Podle důvodové zprávy k novému občanskému zákoníku³ má závdavek tři hlavní funkce. „Předně je to funkce důkazní: byl-li závdavek dán, potvrzuje se tím, že smlouva byla uzavřena. Strana,

² Viz <http://cs.wikipedia.org>.

³ Eliáš, K. a kol. Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. Ostrava: Sagit, 2012, str. 732.

kteřá zádavek přijala, nemusí dokazovat, že došlo k smluvnímu konsensu, a důkazní břemeno se přenáší na druhou stranu, která popírá-li uzavření smlouvy, musí dokázat, že smlouva uzavřena nebyla. To je praktické zejména při smlouvách uzavřených v jiné formě než písemné. Dále je to funkce zajišťovací: zádavek se dává jako jistota, že dluh bude splněn; věřitel si tedy může zádavek podržet až do splnění dluhu. Konečně je to funkce penální: nesplní-li smlouvu strana, která zádavek přijala, zatěžuje ji povinnost vydat straně, která zůstala smlouvě věrná, dvojnásobek, zádavku. Tato funkce zádavku zesiluje, dají-li si strany zádavek vzájemně. Penální funkce závazku však přichází v úvahu jen při porušení smlouvy z příčin na straně toho kterého smluvníka. Zmaří-li se tedy splnění dluhu vyšší mocí, nemůže sankce nastoupit.“

Funkce důkazní a zajišťovací vyplývá z ustanovení § 1808 odst. 1 NOZ (srov. „byl-li ujednán zádavek, vyžaduje se, aby byl odevzdán nejpozději při uzavření smlouvy. Zádavkem se potvrzuje uzavření smlouvy a strana, která jej dala, poskytuje jistotu, že dluh splní.“), funkce penální z ustanovení § 1808 odst. 2 NOZ (regulace otázky ponechání si zádavku v případě nesplnění dluhu).

K posledně uvedené větě důvodové zprávy („zmaří-li se tedy splnění dluhu vyšší mocí, nemůže sankce nastoupit“) lze uvést, že není zcela jasné, z čeho takový závěr vyplývá, když ustanovení o zádavku takový případ neupravují.

Samotné zakotvení institutu zádavku do platné právní úpravy lze hodnotit spíše pozitivně, stejně však nelze hodnotit obsahovou kvalitu jeho uplatnění. Zádavek skutečně může být výrazným důkazním prostředkem ohledně skutečné vůle stran uzavřít smlouvu (zejména v ústní formě), nicméně to stejně nezbavuje žádnou ze stran důkazní povinnosti ohledně uzavření smlouvy konkrétního obsahu. Z mého pohledu tak více než důkazní funkce zádavku vystává do popření funkce zajišťovací či penální, proto se mi rovněž jeví jako systematicky vhodnější zařazení tohoto institutu mezi zajišťovací či utvrzovací instituty (jak již bylo uvedeno výše).

Je-li podstata zádavku definována v ustanovení § 1808 NOZ jako určité plnění, které je „odevzdáno nejpozději při uzavření smlouvy“ a podstata zálohy uvedená v ustanovení § 1807 NOZ jako „to, co dala jedna strana druhé před uzavřením smlouvy“, nabízí se vyřešení vztahu mezi zádavkem a zálohou. Podle obecných definic obou institutů uvedených výše lze zádavek považovat rovněž za zálohu, neboť naplňuje pojmový znak zálohy vzhledem k tomu, že zádavek byl poskytnut před uzavřením smlouvy (resp. nejpozději při jejím uzavření). Rozdíl mezi oběma instituty shledávám v tom, že zádavek musí být vždy smluvními stranami výslovně „ujednán“ (srov. § 1808 odst. 1 věta první NOZ, lze mít za to, že postačí ústní sjednání, nikoliv však konkludentní jednání), zatímco zálohou je cokoliv, co je „fakticky“ poskytnuto jednou stranou druhé, a to nejpozději při uzavření smlouvy (avšak i k tomuto faktickému poskytnutí zálohy bude potřeba současného projevu vůle obou stran – jedné poskytnout zálohu před uzavřením smlouvy a druhé tuto fakticky přijmout – zde

by tedy postačilo konkludentní jednání). Podstatný rozdíl v tom, zda budeme určité kvalifikovat jako zálohu či závdavek, shledávám v tom, že záloha se započítává na hlavní plnění, kdežto závdavek představuje toliko jakousi „jistotu“ pro budoucí splnění závazku (mimo onu funkci důkazní) či bonus poskytnutý v případě nesplnění závazku (možnost propadnutí závdavku či vymáhání jeho dvojnásobku). Pro stranu, která závdavek poskytla, bude tedy výhodnější argumentovat tím (typicky v případě ústního sjednání závdavku či zálohy), že poskytnutím určitého plnění před uzavřením smlouvy rozuměla zálohu, nikoliv závdavek, čímž pro ni odpadne nebezpečí spočívající v možném propadnutí závdavku v případě nesplnění závazku a poskytnuté plnění se započítá jakožto záloha na hlavní závazek.

Forma ujednání závdavku není zákonem stanovena, lze tedy mít mj. s ohledem na ustanovení § 559 NOZ za to, že není povinná písemná forma, ale postačí ústní.

Podoba závdavku není rovněž zákonem stanovena (resp. zákon ji neomezuje toliko na peněžitou podobu), lze tedy mít (analogicky podle institutu smluvní pokuty – srov. § 2048 poslední věta NOZ) za to, že bude možná i podoba nepeněžitá.

Výše závdavku není stanovena zákonem, což je poměrně pochopitelné (obdobně jako u smluvní pokuty), co je však zásadnější a dle mého názoru nevhodně neupraveno, je skutečnost, že zákon nereguluje otázku (ne)priměřenosti poskytnutého závdavku, neboť tento může být poskytnut ve výši zanedbatelné (například desetina hodnoty plnění, drobnému charakteru výše závdavku by nasvědčovala i encyklopedická definice závdavku uvedená v poznámce p. č. 2 – srov. „drobný dar“ či „symbolická splátka“) nebo i zásadní (například polovina hodnoty plnění). Z uvedeného by tak mohlo vyplynout, že je zcela na vůli smluvních stran, resp. strany poskytující závdavek (v praxi to bude rovněž na vůli strany závdavek požadující), v jaké výši bude závdavek poskytnut, a to zejména v návaznosti na podstatu závdavku, tedy na jakési odvaze či jistotě strany tento poskytující s ohledem na pravděpodobnost splnění hlavního závazku. Takový výklad by však neměl být přijat (k tomu blíže dále v textu).

Podle ustanovení 1808 odst. 2 NOZ výslovně platí, že „nesplní-li se dluh z příčiny na straně toho, kdo dal závdavek, může si druhá strana závdavek ponechat. Dala-li tato strana závdavek, má právo požadovat, aby jí buď bylo vydáno dvojnásobně tolik, anebo aby dlužník dluh splnil, nebo není-li splnění dluhu již možné, náhradu škody.“ Otázka přiměřenosti tak přichází v úvahu nejen v souvislosti s poskytnutou výší závdavku, ale tím spíše s jeho dvojnásobkem v případě jeho propadnutí v souladu s výše citovaným ustanovením. Právě dvojnásobek závdavku může představovat v návaznosti na výši poskytnutého závazku poměrně zásadní otázky ve vztahu k jeho přiměřenosti.

U institutu závdavku blízkému, smluvní pokuty, je upravena otázka přiměřenosti sjednané výše v návaznosti na moderační právo soudu (srov. ustanovení § 2051 NOZ, obdobně jako stávající ustanovení §

301 obchodního zákoníku), což však u institutu závdavku chybí. Podle mého názoru by se však v této souvislosti měl uplatnit korektiv dobrých mravů (srov. § 1 odst. 2 NOZ), stejně jak je tomu nyní u nepřiměřeně vysoké smluvní pokuty v režimu občanského zákoníku či smluveného úroku z prodlení v občanském i obchodním zákoníku.

Dále vyvstává otázka, jak se bude konkrétně realizovat „ponechání závdavku“ podle ustanovení § 1808 odst. 2 NOZ, tedy z důvodu „nesplnění dluhu z příčiny na straně toho, kdo dal závdavek“, resp. zajímá mě, od jakého okamžiku si lze ponechat závdavek. Zákon uvádí toliko termín „nesplní-li se dluh“. K nesplnění dluhu však dochází již například nedodržením termínu plnění o jeden den (strana, které má být plněno, si nemůže být jistá, kdy druhá smluvní strana svůj závazek splní, takže z jejího pohledu se jedná o nesplnění závazku, resp. dluhu) – srov. ustanovení § 1908 odst. 2 NOZ, podle něhož je splněno, „je-li splněno řádně a včas“. Je tedy možné si v případě uvedeného jednodenního prodlení druhé smluvní strany ponechat namísto přijetí plnění závdavek, resp. je to možné již od prvního dne prodlení? V posuzovaném ustanovení není žádná lhůta uvedena, takže by tomu tak mělo být. (Na druhou stranu si dovedu představit argumentaci smluvní strany, jejíž závdavek propadl pro nikoliv včasné splnění závazku, podle níž je nutno vyjít ze samotné podstaty tohoto institutu, kterým je sankcionovat toho, kdo závazek nesplnil vůbec.) Rovněž je reálné, že v případě ponechání si závdavku v případě jednodenního prodlení by se uplatnil korektiv dobrými mravy (stejně jak to lze předpokládat u přiměřenosti výše závdavku), vyjma případů, kdy by bylo nesplnění závazku zřejmé (např. podle chování jedné strany).

Do jaké doby však musí smluvní strana, již má závdavek „propadnout“, tohoto práva využít – tj. jak dlouho má čekat na ono „nesplnění“, aby byly naplněny podmínky zákona stanovené pro možnost ponechání si závdavku? Bude potřeba vyzvat ke splnění a teprve poté, resp. po uplynutí nějaké přiměřené lhůty ke splnění si závdavek ponechat? Další otázkou je, zda je k účinnému „propadnutí“ závdavku nutný projev vůle, resp. v jaké formě, nebo je možné ponechat si závdavek automaticky? Zde se lze přiklonit k nutnosti projevu vůle, neboť využití závdavku by mělo být z povahy věci „možností“, nikoliv „povinností“, a to zcela neformálním způsobem, tedy rovněž konkludentně. Když si ale závdavek konkludentně ponechám, co se stane v případě, kdy strana například tři měsíce po termínu plnění závazek splní. Je nutné závdavek vrátit? Zřejmě ano, neboť tím bude závazek splněn. Konkludentní výraz vůle (tedy pouhé „podržení“ si závdavku) ve vztahu k závdavku tedy nelze doporučit.

Nabízí se dále otázka, zda v případě, kdy bude ujednán a poskytnut závdavek, lze současně sjednat odstupné (§ 1992 NOZ). Podle ustanovení § 1809 věty první NOZ platí, že „dala-li strana závdavek a bylo-li zároveň ujednáno právo odstoupit od smlouvy, aniž se zvlášť ujednalo odstupné, považuje se závdavek za odstupné“.

Pokud vedle sebe nejsou tyto dva instituty výslovně ujednány a současně bylo ujednáno právo odstoupit od smlouvy, považuje se

podle ustanovení § 1809 věty první NOZ závdavek za odstoupné. Lze však vedle sebe výslovně sjednat oba instituty? Z logického výkladu ustanovení § 1809 NOZ mi vyplývá, že tomu nic nebrání, lze tedy mít za to, že současné sjednání institutu závdavku a odstoupného (resp. jeho následná realizace) není vedle sebe vyloučeno.

Jednoznačně kriticky hodnotím další ustanovení, které se věnuje problematice závdavku, a to ve vazbě na odstoupení od smlouvy. Podle ustanovení § 1809 NOZ platí, že „dala-li strana závdavek a bylo-li zároveň ujednáno právo odstoupit od smlouvy, aniž se zvlášť ujednálo odstoupné, považuje se závdavek za odstoupné. Odstoupí-li od smlouvy strana, která závdavek dala, ztrácí právo na jeho vrácení; odstoupí-li strana, která závdavek přijala, vydá druhé dvojnásobně tolik.“

Při hledání zdůvodnění zavedení tohoto ustanovení, které je podle mého názoru obsahově spornější než předchozí, důvodová zpráva zcela mlčí.

Ze zákonného ustanovení vyplývá, že pokud dala jedna smluvní strana závdavek a současně bylo ujednáno právo druhé smluvní strany odstoupit od smlouvy, považuje se závdavek za odstoupné (pokud nebylo odstoupné zvlášť ujednáno). Stručně řečeno, pokud vznikne právo na odstoupení od smlouvy straně, které byl závdavek poskytnut, může si jej ponechat jako jakousi propadnou zálohu, u níž se vytváří fikce odstoupného.

Tato konstrukce se jeví jako rozumná a zvyšující jistotu smluvní straně, které vznikne právo na odstoupení od smlouvy (tedy typicky pro nedostání smluvních podmínek stranou, která závdavek poskytla), jež si může ponechat jako určitou kompenzaci poskytnutý závdavek.

Pokud však od smlouvy odstoupí strana, která závdavek poskytla, ztrácí podle výše citovaného ustanovení právo na jeho vrácení. Zde se ztrácím ve snaze porozumět účelu tohoto ustanovení. Vycházím ze situace, kdy jedna smluvní strana poskytne závdavek, že splní své smlouvené závazky, avšak pro porušení smlouvy z důvodů na straně druhé odstoupí od smlouvy. Za tohoto stavu by tak, byť využila svého zákonného práva na odstoupení od smlouvy, závdavek propadl straně, která své povinnosti porušila, a z institutu závdavku by se tak stal výhodný institut – „poruším své povinnosti (a proto druhá smluvní strana od smlouvy odstoupí) a ještě tím získám jako bonus propadlý závdavek, který mi byl poskytnut“. Je tedy zřejmé, že toto nemůže být účelem uvedeného ustavení. Jak jej však vykládat jinak než z jazykového i logického výkladu tohoto ustanovení? Myslel tím zákonodárce, že smluvní strana, která závdavek poskytla, ztrácí právo na jeho vrácení pouze v případě, kdy odstoupí od smlouvy mimo porušení závazku druhou smluvní stranou? Takový případ si však nedovedu představit mimo situaci, kdy bude ve smlouvě obsažena konstrukce „smluvní strany mají právo odstoupit od smlouvy z jakéhokoliv důvodu či bez uvedení důvodu“ – takové ujednání je však s ohledem na jeho rizikovost neobvyklé a nelze mít za to, že zákonodárce měl na mysli právě takovou situaci...

Obdobně nejasná je konstrukce spočívající v tom, že odstoupí-li od smlouvy strana, která závdavek přijala, vydá druhé straně dvojnásobně tolik. Zde lze tedy dovodit, že strana, která závdavek přijala, odstoupí pro porušení povinností druhou stranou, a tato strana, která odstoupila, je povinna vydat té, která smlouvu porušila, dvojnásobek závdavku. Uvedenou konstrukci lze mít za naprosto nelogickou a nesmyslnou a těžko lze nalézt uspokojivý výklad takového ustanovení. Strana, která přijme závdavek poskytnutý druhou stranou jako důkaz, že smlouva bude řádně plněna, se dostane do nevýhody, pokud druhá strana (poskytující závdavek) svoje povinnosti nesplní, neboť na tom tato strana, která závazek porušila, de facto ještě vydělá dvojnásobek závdavku.

Uvedené konstrukce lze považovat za velmi výrazné sankce za realizaci svého práva spočívajícího v podobě odstoupení od smlouvy pro porušení povinností druhou smluvní stranou. V praktické rovině se tak může závdavek v uvedeném pojetí slov zákona jevit jako poměrně efektivní nástroj pro potlačení práva na odstoupení od smlouvy stranou, která své povinnosti neporušila (ať už závdavek poskytla či přijala).

Další otázkou je, zda lze extenzivně rozšířit výše uvedené také na institut výpovědi (v některých případech velmi podobný odstoupení od smlouvy při vazbě na konkrétní důvody stanovené ve smlouvě). Ačkoliv to ve své podstatě může být totéž, mám za to, že takové rozšíření by nemělo být přípustné.

Dále se jako vhodné jeví vyřešení vztahu závdavku a smluvní pokuty, tedy zda mohou být oba instituty ve smlouvě kumulovány, resp. zda mohou oba krýt stejnou povinnost (například nedodání zboží). Zákon takovou skutečnost neomezuje, takže by oba instituty mohly být sjednány a realizovány vedle sebe. Mám však za to, že právě institut smluvní pokuty, resp. její přiměřená výše, by mohla být poměřována sjednáním závdavku (a byla by tedy realizována moderace smluvní pokuty soudem), tedy obdobně, jak je tomu dnes u poměrování přiměřenosti smluvní pokuty sjednaným úrokem z prodlení, přičemž tato skutečnost vychází z konstantní judikatury Nejvyššího soudu ČR (výběrově srov. např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. března 2010, sp. zn. 23 Cdo 2924/2009).

Další otázkou je vztah závdavku a náhrady škody. Podle ustanovení § 1808 odst. 2 NOZ výslovně platí, že „nesplní-li se dluh z příčiny na straně toho, kdo dal závdavek, může si druhá strana závdavek ponechat. Dala-li tato strana závdavek, má právo požadovat, aby jí buď bylo vydáno dvojnásobně tolik, anebo aby dlužník dluh splnil, nebo není-li splnění dluhu již možné, náhradu škody.“

Strana, která závdavek dala a druhá strana závazek nesplnila, má tedy právo alternativně požadovat dvojnásobek závdavku, splnění dluhu nebo náhradu škody. Lze tedy mít za to, že při posuzování vztahu poskytnutého závdavku na splnění závazku a náhrady škody způsobené nesplněním závazku, je možno oba instituty požadovat alternativně. Otázkou je možnost sjednání kumulativní možnosti

požadovat dvojnásobek závdavku i nárok na náhradu škody. S ohledem na smluvní svobodu lze mít rovněž za to, že taková možnost nebude vyloučena, ačkoliv lze předpokládat, že by strana, která závazek nesplnila, zřejmě argumentovala započtením závdavku na náhradu škody. Přikláním se k tomu, že je možné požadovat na sobě nezávisle závdavek a náhradu škody v plné výši, je-li tak sjednáno.

Závěrem nelze opomenout zdůraznit, že veškerá ustanovení upravující institut závdavku jsou dispozitivní, lze se tedy od právní úpravy odchýlit (to lze doporučit zejména ve vztahu k ustanovení § 1809 věť druhé NOZ).

Zavedení nového institutu závdavku tak bylo bezesporu vedeno dobrou myšlenkou, resp. snahou o zvýšení jistoty smluvním stranám při jejím uzavírání a celkové realizaci. Mám však za to, že tato dobrá myšlenka nebyla dobře zpracována, protože vyvolává řadu nejasností, na které bude muset nalézt odpověď zřejmě až rozhodovací praxe soudů a bude tedy trvat ještě velmi dlouho, než vznikne právní jistota ohledně použitelnosti tohoto institutu. Je ale docela možné, že tento institut vzbuzuje pochybnosti ohledně jeho aplikace toliko v autorovi tohoto příspěvku.

2.2 Smluvní pokuta

Smluvní pokuta je nově upravena v ustanoveních § 2048 – 2052 NOZ. Sjednocení dosavadní občanskoprávní a obchodněprávní úpravy, resp. zavedení stejných pravidel použití smluvní pokuty v oblasti podnikatelské i mimo tuto oblast lze bezesporu hodnotit pozitivně.

Smluvní pokuta není nově řazena mezi zajišťovací instituty, ale vedle uznání závazku je považována za institut utvrzovací. Důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku⁴ jako důvod tohoto zařazení uvádí, že „funkcí totiž není dluh zajistit, jako tomu je u ručení, zástavy nebo dalších ve vlastním slova smyslu zajišťovacích institutů, ale posílit postavení věřitele jiným způsobem“. Jakým způsobem, to už opět důvodová zpráva neuvádí.

Nově není vyžadována povinná písemná forma pro smluvní pokutu. Svědčí to o podpoře bezformálnosti právních úkonů v novém občanském zákoníku, může to však způsobit řadu obtíží. Dosavadní právní úprava vyžaduje povinnou písemnou formu při sjednávání smluvní pokuty, což vylučovalo možnost sjednání smluvní pokuty v rámci tzv. e-obchodů. Na jednu stranu lze uvažovat pohledem možného zneužívání v oblasti prokazování sjednávání smluvní pokuty a její výše, neboť smluvní pokuta může představovat výrazný zásah do majetkové oblasti dlužníka, na druhou stranu je nutno uznat, že pokud je možné sjednat si ústně například cenu u smlouvy o dílo, která může činit řadu milionů korun, je jen na smluvních stranách, zda zvolí

⁴ Eliáš, K. a kol. Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. Ostrava: Sagit, 2012, str. 802.

písemnou formu smlouvy včetně ujednání smluvní pokuty a vyhnout se případnému zneužití v oblasti zejména svědeckého dokazování je téměř nemožné.

Výslovně se umožňuje sjednání nepeněžitě podoby smluvní pokuty (srov. ustanovení § 2048 NOZ), což bylo doposud pravidlem nepsaným a tuto změnu je nutno kvitovat pozitivně.

Vztah smluvní pokuty a náhrady škody je řešen stejně jako v současném občanském zákoníku (ustanovení § 545 odst. 2 občanského zákoníku), a to dispozitivně, stejně tak jako skutečnost, že zaplacení smluvní pokuty nezbavuje dlužníka povinnosti splnit dluh smluvní pokutou utvrzený.

Podle ustanovení § 2051 NOZ může soud na návrh dlužníka nepřiměřeně vysokou smluvní pokutu snížit (s přihlédnutím k hodnotě a významu zajišťované povinnosti až do výše škody vzniklé od doby rozhodnutí porušením té povinnosti, na kterou se vztahuje smluvní pokuta). Byla tedy s drobnými odlišnostmi převzata současná obchodněprávní úprava obsažená v ustanovení § 301 obchodního zákoníku (na rozdíl od občanskoprávního důsledku nepřiměřeně vysoké smluvní pokuty, jejímž důsledkem byla absolutní neplatnost pro rozpor s dobrými mravy). Odlišnosti spočívají zejména v tom, že k uplatnění moderačního práva soudu může dojít pouze na návrh dlužníka (odlišně současná rozhodovací praxe Nejvyššího soudu ČR – srov. rozhodnutí ze dne 27. listopadu 2009, sp. zn. 23 Cdo 4038/2007: „Vyplývá-li z obsahu spisu, že jsou zde okolnosti, které zakládají moderační oprávnění soudu podle § 301 obch. zák., tedy že výše smluvní pokuty je nepřiměřeně vysoká, není již věcí úvahy soudu, zda toto moderační oprávnění využije. Soud je povinen tohoto oprávnění využít. Je-li smluvní pokuta nepřiměřeně vysoká, může ji soud snížit i bez návrhu dlužníka.“).

Podle právní úpravy obsažené v novém občanském zákoníku je vyloučen zánik práva na smluvní pokutu v případě nezaviněného porušení povinnosti, na kterou byla smluvní pokuta vázána, jak je tomu dnes v ustanovení § 545 odst. 3 občanského zákoníku, nicméně v rámci smluvní volnosti je možné ujednat si vazbu zaplacení smluvní pokuty pouze na zaviněné porušení povinnosti.

Podle současné rozhodovací praxe soudů je možné vázat smluvní pokutu pouze na porušení smluvní povinnosti, neboť to vyplývá z kogentní povahy ustanovení § 544 odst. 1 občanského zákoníku (srov. např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. října 2011, sp. zn. 32 Cdo 4469/2010). V důvodové zprávě k novému občanskému zákoníku⁵ se však uvádí, že „ujednají-li si strany, že dlužník zaplatí věřiteli určitou částku pro případ, že nastane jiná skutečnost, než je porušení smluvní povinnosti, nepůjde sice o

⁵ Eliáš, K. a kol. Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. Ostrava: Sagit, 2012, str. 802.

smluvní pokutu, nicméně půjde o platné ujednání, které se podle okolností posoudí jako ujednání o odstupném, případně jako ujednání nepojmenované smluvní klauzule“. Dané pojetí stanovené v důvodové zprávě však neodpovídá žádném ustanovení zákona (NOZ).

2.3 Úroky (z prodlení?)

Nový občanský zákoník obsahuje nově tzv. obecná ustanovení o úrocích, která upravují ustanovení § 1802 – 1806 NOZ (předmětem stručného rozboru budou pouze tato ustanovení, nikoliv ustanovení zvláštní upravující úroky z prodlení). Tato ustanovení jako obecná nazvána nejsou, nicméně jsou takto označena v důvodové zprávě.⁶ Hned úvodem se nabízí otázka, zda se jedná o obecná ustanovení k úrokům obecně nebo pouze k úrokům z prodlení. Z podstaty ustanovení § 1802 NOZ by se dalo dovodit, že pouze k úrokům z prodlení (toto ustanovení totiž upravuje výši úroků, která, není-li dohodnuta, se řídí právním předpisem), z dalších ustanovení, tj. z druhé věty § 1802 a § 1803 a 1804 NOZ by se dalo usuzovat, že k úrokům obecně (zejména srov. druhá věta § 1802, z níž vyplývá, že nejsou-li úroky stanoveny dohodou ani právním předpisem, platí obvyklé úroky požadované za úvěry, které poskytují banky v místě bydliště nebo sídla dlužníka v době uzavření smlouvy – tedy kdyby neměl zákonodárce na mysli obecně veškeré úroky, tj. nejen úroky z prodlení, tak by zřejmě nehovořil o regulaci situace, když nejsou úroky stanoveny právním předpisem...). S ohledem na další ustanovení, tj. § 1805 (zejména druhý odstavec) a 1806 NOZ lze mít spíše za to, že se daná ustanovení týkají spíše úroků z prodlení. V kontextu celého textu lze uzavřít, že daná ustanovení budou ustanoveními obecnými ve vztahu ke všem úrokům, tj. k úrokům smluveným (např. u půjčky) i k úrokům z prodlení (smluveným i „zákonným“).

Novinkou, která se ve vztahu k úrokům objevuje (§ 1805 odst. 2 NOZ), je skutečnost, že „věřitel, který bez rozumného důvodu otálí s uplatněním práva na zaplacení dluhu tak, že úroky činí tolik co jistina, pozbývá právo požadovat další úroky. Ode dne, kdy uplatnil právo u soudu, mu však další úroky náleží.“ Je zjevné, že toto opatření má motivovat věřitele ve směru jejich neváhání s uplatněním svého práva na zaplacení pohledávky do té míry, že by úroky přerostly jistinu. Osobně se s přínosností tohoto ustanovení neztotožňuji, neboť je zpravidla vinou dlužníka, že úroky přerostou jistinu, a to proto, že řádně svůj dluh nesplácí. Stejným směrem se ubírá i rozhodovací praxe Nejvyššího soudu ČR (srov. rozhodnutí sp. zn. 32 Odo 1299/2006), podle něhož (sice u institutu smluvní pokuty) platí, že i když smluvní pokuta několikanásobně převyší jistinu, nelze k této přistupovat jako nepřiměřené. Zakotvení daného pravidla v době, kdy je spíše pravidlem než výjimkou, že dlužník své závazky řádně a včas neplní, se mi jeví jako neúčinný a spíše šikanózní ve vztahu k věřitelům.

⁶ Eliáš, K. a kol. Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. Ostrava: Sagit, 2012, str. 731.

Podle ustanovení § 1806 věty první NOZ lze „úroky z úroků požadovat, bylo-li to ujednáno“. Podle současné judikatury (srov. rozhodnutí velkého senátu Nejvyššího soudu ČR ze dne 24. března 2004, sp. zn. 35 Odo 101/2002) „nemá věřitel právo požadovat po dlužníkovi zaplacení příslušenství z příslušenství (úrok z prodlení ze smluvených úroků), protože ani občanský zákoník mu toto právo nepřiznává“. Podle uvedeného rozhodnutí nemůže věřitel po dlužníkovi požadovat příslušenství z příslušenství, pokud tak není sjednáno, neboť takové oprávnění nevyplývá z žádného ustanovení občanského či obchodního zákoníku, ujednání takové možnosti však není smluvním stranám zapovězeno. Nejvyšší soud ČR v uvedeném rozhodnutí výslovně stanoví, že „účastníci závazkového vztahu si však mohou dohodnout, že sjednané úroky se stanou součástí jistiny a poté, je-li dlužník v prodlení s placením takto zvýšené jistiny, je povinen z ní platit úrok z prodlení“.

Podle ustanovení § 1806 věty druhé NOZ „jedná-li se o pohledávku z protiprávního činu, lze úroky z úroků požadovat ode dne, kdy byla pohledávka uplatněna u soudu“. Protiprávním činem se bude rozumět každé porušení smlouvy či zákona. Aplikace uvedeného pravidla však bude vyloučena v případě tzv. mimosmluvních obligací (např. u povinnosti k vydání bezdůvodného obohacení).

Další právní úprava úroku z prodlení je obsažena v ustanovení § 1968 – 1974 NOZ.

3. Pár slov závěrem...

V tomto příspěvku jsem se věnovala zejména zcela novému institutu závdavku, který „zavdává“ řadu otázek ohledně jeho aplikace. Hlavní důvody zakotvení tohoto institutu lze jistě kvitovat, mám však za to, že jeho právní uchopení zůstalo na půli cesty s nedořešením mnoha otázek (například přiměřenost výše závdavku ve vztahu k jeho případnému propadnutí) a s mnoha nejasnostmi (zejména výše a situace při odstoupení od smlouvy popsána výše).

Předmětem tohoto příspěvku byl dále institut smluvní pokuty ve světle nové právní úpravy, kde lze pozitivně zhodnotit zejména sjednocující aspekt dosavadní zdvojené právní úpravy, a obecná regulace úroků, kde se objevila podstatná změna v pozastavení narůstání úroků nad rámec jistiny do doby podání žaloby věřitelem.

Jak již bylo uvedeno výše v textu, přínosnost a další aplikační problémy uvedených institutů (mimo smluvní pokutu, kterou nehodnotím obecně jako nově problémovou v pojetí podle nového občanského zákoníku) vyřeší až aplikační praxe. Bude však trvat ještě dlouho, než se tak stane...

Contact – email

dana.ondrejova@seznam.cz